

Kılınc, S. (2026). Türk Dünyası dayanışmasının tarihsel sürekliliği: 1920'lerden Türk Devletleri Teşkilatı'na.
Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 9(1), 105-124.

TÜRK DÜNYASI DAYANIŞMASININ TARİHSEL SÜREKLİLİĞİ: 1920'LERDEN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NA

Selçuk KILINÇ*

Öz: Bu makale, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikalarının tarihsel gelişimi, kurumsallaşma süreci ve günümüzdeki işleyişini kapsamlı bir biçimde incelemektedir. Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin kültürel ve diplomatik girişimleri, Pan-Türkizm ve dil-tarih çalışmaları ekseninde, Sovyetler Birliği'nin Türk kimliğini bastırma politikalarına rağmen bir süreklilik göstermiştir. Turgut Özal dönemiyle birlikte ekonomik, kültürel ve diplomatik politikalar ön plana çıkarak Türk dünyasıyla ilişkilerde yeni bir stratejik yaklaşım geliştirilmiştir. 1992 sonrası, Ankara Zirvesi ve sonraki toplantılar aracılığıyla kurumsallaşma süreci başlamış; TÜRKSOY, Türk Akademisi ve TÜRKPA gibi ara kurumlar, iş birliğinin kültürel, akademik ve siyasi boyutlarını desteklemiştir. 2009 Nahçıvan Anlaşması ile kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olarak güçlendirilmiş ve uluslararası hukuka dayalı daimî bir örgüt yapısına kavuşmuştur. TDT'nin temel ideolojik çerçevesini oluşturan "Tek Millet, Çok Devlet" anlayışı, üye devletler arasındaki eşitliği, karar alma mekanizmalarını ve stratejik iş birliğini şekillendirmektedir. 2020 Karabağ Zaferi sonrası dayanışma ve güvenlik odaklı politikalar, TDT'nin siyasi ve stratejik kapasitesini pekiştirmiştir. Ayrıca ortak tarih, kültür, eğitim ve medya politikaları, uzun vadeli entegrasyon ve "yumuşak güç" stratejisinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Türk dünyasıyla ilişkileri dönemsel kopuşlar yerine tarihsel ve kurumsal süreklilik ekseninde ele alarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. 1920'lerdeki fikri kökler ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın güncel kurumsal yapısı arasındaki bağ, yol bağımlılığı yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı, kurumsallaşma, tek millet çok devlet.

HISTORICAL CONTINUITY OF TURKIC WORLD SOLIDARITY: FROM THE 1920s TO THE ORGANIZATION OF TURKIC STATES

Abstract: This article provides a comprehensive examination of Turkey's policies toward the Turkic world, their historical development, institutionalization process, and current functioning. During the Cold War, Turkey's cultural and diplomatic initiatives, centered on Pan-Turkism and language-history studies, maintained continuity despite the Soviet Union's policies aimed at suppressing Turkic identity. With the Turgut Özal era, economic, cultural, and diplomatic policies came to the forefront, introducing a new strategic approach in relations with the Turkic world. After 1992, the institutionalization process began through the Ankara Summit and subsequent meetings; intermediary institutions such as TÜRKSOY, the International Turkic Academy, and TÜRKPA supported cultural, academic, and political cooperation. The Cooperation Council of Turkic Speaking States, established by the 2009 Nakhchivan Agreement, was strengthened in 2021 as the Organization of Turkic States (OTS), forming a permanent structure based on international law. The ideological framework of OTS, "One Nation, Multiple States," shapes equality among

* Dr., Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi ABD, selcukkilinc38@gmail.com
ORCID: 0009-0003-6956-5392

member states, decision-making mechanisms, and strategic collaboration. Following the 2020 Karabakh Victory, solidarity and security-focused policies reinforced OTS's political and strategic capacity. Additionally, joint policies in history, culture, education, and media constitute the cornerstone of long-term integration and "soft power" strategy. This study contributes to the literature by analyzing Turkey-Turkic World relations through a lens of historical and institutional continuity rather than periodical ruptures. By employing a path dependency approach, it examines the linkage between early intellectual foundations of the 1920s and the contemporary institutional structure of the Organization of Turkic States.

Keywords: *Turkic World, Turkey, Organization of Turkic States, institutionalization, one nation, multiple states.*

Türk dünyasıyla Türkiye arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla uzun bir süreç boyunca şekillenmiş ve günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi kurumsal yapılarla somutlaşmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikaları hem devlet düzeyinde hem de sivil toplum ve kültürel alanlarda farklı stratejilerle sürdürülmüş; Pan-Türkizm ve kültürel yakınlaşma anlayışı, uluslararası koşullara adaptasyon göstererek fikri bir süreklilik kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin Türk kimliğini bastırma politikalarına rağmen, Türkiye ve muhafazakâr çevreler aracılığıyla Türk dünyası teması yaşatılmış ve modern dönemde Turgut Özal'ın liderliğinde yeniden ön plana çıkmıştır.

Bu çalışma, literatürdeki mevcut tarihsel anlatılardan farklı olarak, bu çalışmanın özgün katkısı üç düzeyde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, Türk dünyasıyla ilişkiler çoğu çalışmada dönemsel kopuşlar üzerinden ele alınırken, bu makale 1920'lerden Türk Devletleri Teşkilatı'na uzanan süreci kurumsal ve ideolojik süreklilik ekseninde analiz etmektedir. İkinci olarak, çalışmada "yol bağımlılığı (path dependency)" yaklaşımı kullanılarak, erken dönem fikri mirasın günümüz kurumsal yapıları üzerindeki etkisi analitik olarak ortaya konulmaktadır. Üçüncü olarak ise, 2020 Karabağ Zaferi sonrası ortaya çıkan güvenlik ve dayanışma söylemleri tarihsel arka planla ilişkilendirilerek, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yalnızca kültürel değil, stratejik bir bölgesel aktöre dönüşüm süreci değerlendirilmiştir.

Araştırmada ele alınan literatür, farklı disiplinlerden gelen çalışmaları kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Soğuk Savaş dönemi Türkiye-Türk Dünyası ilişkileri üzerine yapılan araştırmalar, dönemin kültürel diplomasi, eğitim politikaları ve Pan-Türkizm etkilerini incelemektedir. Turgut Özal dönemi literatürü, Türkiye'nin ekonomik diplomasi ve kültürel politikalar yoluyla Türk dünyasına yönelik stratejik yaklaşımlarını analiz etmektedir. 1992 sonrası kurumsallaşma sürecini ele alan çalışmalar, Türk Zirveleri ve TDT'nin kurumsal yapısını detaylandırmakta; TÜRKSOY, Türk Akademisi ve TÜRKPA gibi ara kurumların rolünü kapsamlı biçimde değerlendirmektedir. Güncel literatür ise TDT'nin stratejik vizyonunu, ekonomik ve kültürel entegrasyon politikalarını ve uluslararası arenadaki rolünü tartışmaktadır. Bu kapsamlı literatür taraması hem tarihsel gelişimi hem de modern kurumsal yapıyı bütüncül bir perspektifle ele almayı mümkün kılmaktadır.

Araştırma Sorunsalı, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikalarının tarihsel süreçteki gelişimi ve kurumsallaşma süreci, günümüz uluslararası ilişkiler bağlamında nasıl bir bütünlük ve etki ortaya koymaktadır? Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerinin ideolojik, kültürel ve ekonomik boyutları arasındaki etkileşim, TDT'nin kurumsal yapısı ve stratejik vizyonu ile nasıl bir bütünlük göstermektedir?

Araştırma Soruları:

1. Soğuk Savaş dönemi Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerinde kültürel ve diplomatik politikaların rolü nedir?
2. Turgut Özal dönemi, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikalarında hangi stratejik ve kültürel değişiklikleri beraberinde getirmiştir?
3. 1992 sonrası kurumsallaşma süreci ve Türk Zirveleri, TDT'nin oluşumunu ve fonksiyonlarını nasıl şekillendirmiştir?

4. “Tek Millet, Çok Devlet” anlayışı, TDT’nin kurumsal yapısı ve karar alma mekanizmalarına nasıl yansımaktadır?
5. 2020 Karabağ Zaferi ve sonrasındaki gelişmeler, TDT içindeki dayanışma ve stratejik iş birliğini nasıl etkilemiştir?
6. Ortak tarih, kültür, eğitim ve medya politikaları, TDT’nin “yumuşak güç” vizyonunu güçlendirmede ne ölçüde etkili olmuştur?

Hipotezler:

1. Türkiye’nin Türk dünyasına yönelik politikaları, tarihsel süreç boyunca kültürel ve diplomatik araçlar aracılığıyla süreklilik göstermiştir.
2. Turgut Özal dönemi, ekonomik ve kültürel diplomasi yoluyla Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerinde modern bir stratejik yaklaşımı başlatmıştır.
3. 1992 sonrası kurumsallaşma süreci, TDT’nin siyasi ve kültürel iş birliği kapasitesini artırarak Türk dünyasında kalıcı bir yapının oluşmasını sağlamıştır.
4. “Tek Millet, Çok Devlet” anlayışı, TDT’nin karar alma mekanizmalarını ve üye devletler arasındaki eşitlik ilkesini yönlendiren temel ideolojik çerçeveyi oluşturmaktadır.
5. 2020 Karabağ Zaferi, TDT içinde stratejik iş birliği ve dayanışma söylemlerinin güçlenmesini sağlayarak örgütün güvenlik ve dış politika alanındaki etkinliğini artırmıştır.
6. Ortak kültür, eğitim ve medya politikaları, TDT’nin uzun vadeli entegrasyon ve “yumuşak güç” stratejilerinin temel dayanaklarını oluşturmaktadır.

Metodoloji: Bu çalışma, Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerini açıklamak için İnşacı (Constructivist) Kuram ve Neofonksiyonalist yaklaşımı tamamlayıcı biçimde kullanmaktadır. İnşacı yaklaşım, ortak tarih, dil ve kimlik söylemlerinin siyasi iş birliğini nasıl şekillendirdiğini analiz etmeye imkân tanırken; Neofonksiyonalist yaklaşım, kültürel ve teknik alanlarda başlayan iş birliğinin zamanla siyasi ve kurumsal bütünleşmeye nasıl evrildiğini açıklamak için kullanılmaktadır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanarak tarihsel ve kurumsal süreçleri analiz etmektedir. Veri toplama sürecinde, akademik kitaplar, makaleler, resmi raporlar, hükümet ve TDT yayınları gibi birincil ve ikincil kaynaklar taranmıştır. Çalışma, Türk dünyasındaki entegrasyon sürecini İnşacı (Constructivist) Kuram çerçevesinde; ortak dil, tarih ve kimlik inşasının siyasi ve ekonomik iş birliğine nasıl evrildiğini analiz ederek ele almaktadır. Ayrıca, devletler arasındaki kurumsallaşma süreci Neofonksiyonalist yaklaşımla, teknik iş birliğinin (TÜRKSOY, Türk Akademisi vb.) siyasi bütünleşmeye olan 'sıçrama' (spill-over) etkisi üzerinden değerlendirilmektedir. Bu teorik çerçeve, çalışmanın bulgularının yorumlanmasında analitik bir referans noktası olarak kullanılmış; özellikle Türk dünyasında kültürel iş birliğinden güvenlik ve stratejik entegrasyona geçiş süreci bu bağlamda değerlendirilmiştir.

1. Türk Dünyası Dayanışmasının Fikri Kökleri (1900-1920)

Bu bölümde, Türk dünyası dayanışmasının tarihsel ve fikri temelleri betimsel bulgular çerçevesinde ele alınmaktadır. 20. yüzyılın başlarında Türk dünyasında dayanışma fikri hem siyasi hem de kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemindeki siyasi çalkantılar, Rusya’daki Türk topluluklarının baskılar altında yaşaması ve Avrupa’daki aydınların etkisi, bu dayanışma fikrinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Gökalp, 1923, s. 23; Akçura, 1904, s. 12; Kafadar, 1995, s. 89).

Tarihsel Arka Plan (1900-1920): Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi hem iç hem dış politikada ciddi dönüşümlere sahne olmuştur. Balkan Savaşları (1912-1913), I. Dünya Savaşı öncesi sosyal ve ekonomik krizler, imparatorluk içindeki farklı etnik ve dini gruplar arasında dayanışma ve kimlik arayışını tetiklemiştir (Lewis, 2004, s. 101). Osmanlı

entelektüel çevreleri, özellikle genç aydınlar, imparatorluk sınırları ötesindeki Türk topluluklarını fark etmiş ve onlarla kültürel bağ kurma çabalarına girişmiştir (Akçura, 1904, s. 15). Rusya’da yaşayan Türk toplulukları, özellikle Kazan, Buhara ve Orta Asya’daki bölgelerde baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmış, bu da diaspora topluluklarının dayanışma ihtiyacını artırmıştır. Avrupa’da yerleşik Türk aydınları, özellikle Viyana, Paris ve İstanbul’daki entelektüel çevrelerde fikir tartışmaları yürütmüş, dergi ve gazeteler aracılığıyla Türk kimliği, kültürü ve birliği üzerine görüşlerini yaymışlardır (Gökalp, 1923, s. 31; Hanioğlu, 2001, s. 59). Bu dönemde, kültürel ve ideolojik etkileşimler, yalnızca Osmanlı sınırlarıyla sınırlı kalmamış; Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk topluluklarını da kapsayacak şekilde bir transnasyonel Türkçülük hareketi oluşmuştur (Lewis, 2004, s. 108).

Fikri Akımlar ve Öncüler: Pan-Türkizm ve Türkçülük hareketleri, 1900-1920 döneminde Türk dünyasında dayanışma fikrinin şekillenmesinde kritik rol oynamıştır. Ziya Gökalp, “Türkçülüğün Esasları” adlı eserinde, modern toplumun inşasında kültürel birliğin önemini vurgulamış ve toplumsal dayanışmayı millî kimlikle ilişkilendirmiştir (Gökalp, 1923, s. 45). Yusuf Akçura ise “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı çalışmasında, Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük perspektiflerini tartışarak, Türkçülüğün yalnızca kültürel değil, aynı zamanda siyasi bir çözüm olduğunu savunmuştur (Akçura, 1904, s. 21). Dönemin fikir hareketleri, yalnızca yazılı eserlerle sınırlı kalmamış; dernek ve cemiyetler aracılığıyla toplumsal alana taşınmıştır. İstanbul merkezli Türk Yurdu Cemiyeti ve diğer gençlik dernekleri, fikirlerin eğitim, basın ve kültür yoluyla yayılmasını sağlamıştır (Hanioğlu, 2001, s. 84; Lewis, 2004, s. 132). Bu örgütlenmeler, aynı zamanda Orta Asya’daki Türk topluluklarıyla doğrudan bağlantılar kurmayı hedeflemiş, uluslararası bir Türk dayanışması zemini oluşturmuştur. İttihat ve Terakki’nin ideolojik etkisi de göz ardı edilemez. Partinin merkezîyetçi ve modernleşme odaklı politikaları, genç Türk aydınlarını bir araya getirerek, fikri bir ağına oluşmasına katkı sağlamıştır (Zürcher, 2004, s. 66).

Dayanışmanın Pratik Yansımaları: Türk dünyasında dayanışma fikrinin pratik yansımaları, eğitim, kültürel ve sosyal alanlarda somut olarak görülmüştür. Açılan okullar, gençlerin eğitim yoluyla kültürel kimliklerini güçlendirmeyi amaçlamış; basın ve yayın organları, fikirlerin geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Hanioğlu, 2001, s. 90; Lewis, 2004, s. 135). Göç ve yardım hareketleri, özellikle savaş ve çatışmalar nedeniyle yer değiştiren Türk topluluklarına yönelik örgütlenmeler, dayanışmanın en somut örneklerindendir. Dönemin dergi ve gazeteleri hem fikirlerin yayılmasını hem de toplumsal bilinç oluşumunu desteklemiştir; bu sayede Türk dünyasında bir birlik ve ortak kimlik bilinci güçlenmiştir (Gökalp, 1923, s. 53).

1.1. Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-ı Siyaset” Makalesi ve Türkçülük Düşüncesi

Yusuf Akçura, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, Türk milliyetçiliğinin önemli düşünürlerinden biri olarak öne çıkmıştır. 1904 yılında kaleme aldığı “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesi, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal çıkmazlara çözüm arayışında üç farklı siyaset tarzını tartışmaktadır: Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük (Akçura, 1904, s. 14). Bu makale, Türkçülük düşüncesinin teorik temellerinin atıldığı önemli bir metin olarak kabul edilmektedir.

Osmanlılık: Akçura, Osmanlıcılığı, Osmanlı bayrağı altında farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşamasını savunan bir siyaset tarzı olarak tanımlar. Bu yaklaşım, Osmanlı milletini oluşturmayı ve imparatorluğun çok uluslu yapısını korumayı amaçlamaktadır. Ancak Akçura, Osmanlıcılığın farklı milletler arasında eşitlik ve adalet sağlamakta yetersiz kaldığını ve bu nedenle başarısız olduğunu belirtir (Can, 2018, s. 17).

İslamcılık: Akçura’nın ikinci siyaset tarzıdır. Bu yaklaşım, İslam dini ve şeriat esaslarına dayalı bir devlet yapısı kurmayı hedefler. Akçura, İslamcılığın Osmanlı İmparatorluğu’nun

çok dinli yapısında tüm grupları bir arada tutmakta zorlanacağını ve etkili bir çözüm sunamayacağını ifade eder (Gündoğdu, 2022, s. 39).

Türkçülük: Akçura'nın üzerinde en çok durduğu ve savunduğu siyaset tarzıdır. Bu yaklaşım, Türk ırkından gelenlerin birleşmesiyle oluşan bir siyasi yapı öngörür. Akçura, Türk milletinin kültürel ve tarihi birliğine vurgu yaparak, Türkçülüğün Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu yapısından ulus devlet yapısına geçiş sürecinde ideolojik olarak kaynak teşkil ettiğini belirtir. Türkçülük, aynı zamanda Pan-Türkizm fikrinin de öncüsü olmuştur (Türkman, 2010, s. 140).

Türkçülük Düşüncesinin Gelişimi ve Etkileri: Akçura'nın Türkçülük anlayışı, yalnızca bir etnik aidiyetin ötesinde kültürel ve tarihi bir birliği ifade etmektedir. Bu düşünce, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinde ve ulusal kimlik arayışında önemli bir rol oynamıştır. Akçura'nın Türkçülük anlayışı, sonraki yıllarda Ahmet Ağaoğlu ve Ziya Gökalp gibi düşünürler tarafından benimsenmiş ve geliştirilmiştir (Akçura, 1904, s. 14). Akçura'nın Türkçülük anlayışı, aynı zamanda Sovyetler Birliği'ndeki Türk topluluklarıyla dayanışma zemini oluşturmuştur. Akçura, Türk dünyasının birleşmesi gerektiğini savunmuş ve bu düşünce, Türk dünyasında bağımsızlık hareketlerinin ilham kaynağı olmuştur.

1.2. Zeki Velidi Togan, Ahmet Ağaoğlu ve İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, Türk dünyasında milliyetçilik akımlarının güç kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde, özellikle Rusya'da yetişen Türk aydınları, Türk milletinin birliğini ve bağımsızlığını savunan fikirler geliştirmiştir. Zeki Velidi Togan, Ahmet Ağaoğlu ve İsmail Gaspıralı, bu fikirlerin önde gelen temsilcilerindendir.

İsmail Gaspıralı: "Dilde, Fikirde, İşte Birlik": İsmail Gaspıralı, 1851 yılında Kırım'ın Bahçesaray kasabasında doğmuş ve Rusya'da yetişen ilk Türk aydınlarından biridir. Gaspıralı, "Dilde, fikirde, işte birlik" ilkesini benimsemiş ve Türk milletinin birliğinin sağlanabilmesi için ortak bir dil, ortak bir düşünce ve ortak bir hareket tarzının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu anlayış, onun eğitimde yenilikçi ve kültürel birliktelik yönündeki çabalarını şekillendirmiştir. Gaspıralı'nın önemli katkılarından biri, 1883 yılında çıkardığı *Tercüman* gazetesidir. Bu gazete aracılığıyla, Türk dünyasında eğitimde reform ve kültürel uyanış için çağrılarda bulunmuştur. Gaspıralı'nın bu çabaları, Türk dünyasında modernleşme hareketinin öncüsü olmuştur (Sannav, 2022, s. 236).

Zeki Velidi Togan: Türk Tarihi ve Kültürünün Savunucusu: Zeki Velidi Togan, 1890 yılında Rusya'nın Ufa bölgesinde doğmuş ve Kazan'da medrese eğitimi almıştır. Togan, Türk tarihinin ve kültürünün savunucusu olarak tanınır. Özellikle, Türklerin tarihsel geçmişini ve kültürel mirasını araştırmış ve bu konuda birçok eser kaleme almıştır. Togan, aynı zamanda Türk dünyasında bağımsızlık hareketlerinin de destekçisidir. Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen Basmacı hareketine katılmış ve bu süreçte aktif rol oynamıştır. 1930'larda Türkiye'ye göç eden Togan, burada da Türk tarihi ve kültürü üzerine çalışmalarını sürdürmüştür (Baykara, 1989, s. 44).

Ahmet Ağaoğlu: Liberal Kemalizmin Temsilcisi: Ahmet Ağaoğlu, 1869 yılında Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğmuş ve Fransa'da eğitim almıştır. Ağaoğlu, liberal düşünceyi benimsemiş ve bu doğrultuda Türk milletinin modernleşmesi için çeşitli fikirler geliştirmiştir. Ağaoğlu, aynı zamanda Türkçülük hareketinin de önemli isimlerinden biridir. 1905 yılında kurduğu *Difai* adlı gizli örgüt aracılığıyla, Rusya'daki Çarlık yönetimine karşı direnişi savunmuş ve Türk milletinin bağımsızlık mücadelesine katkıda bulunmuştur. Ağaoğlu, Türkiye'ye göç ettikten sonra burada da eğitim ve kültür alanında çeşitli çalışmalar yapmıştır (Özdemir, 2024, s. 140).

1.3. Osmanlı'nın Son Döneminde Türk Birliği İdealinin Ortaya Çıkışı

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, Osmanlı İmparatorluğu için çalkantılı bir dönemdi. İmparatorluğun toprak kayıpları, iç karışıklıklar ve dış baskılar, Osmanlı aydınlarını

yeni düşünsel arayışlara yönlendirdi (Hanioğlu, 2001, s. 72). Bu dönemde, özellikle Türk aydınları arasında, Türk milletinin birliğini savunan fikirler güç kazandı. Türk birliği idealinin temelleri, bu düşünsel arayışların bir sonucu olarak şekillendi (İslam Ansiklopedisi, 2025, s. 11).

Türkçülük Hareketinin Doğuşu: Türkçülük hareketi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, özellikle 1880'lerden itibaren güç kazanmaya başladı. Bu hareket, Türk milletinin kültürel ve siyasi birliğini savunan bir ideoloji olarak ortaya çıktı. Türkçülük, dil, kültür ve tarih gibi unsurlar üzerinden Türk milletinin birliğini savunmayı amaçladı. Bu dönemde, Türkçülük hareketinin öncülerinden olan Ziya Gökalp, Türkçülüğün esaslarını "Dilde, fikirde, işte birlik" şeklinde özetlemiştir (Gahramanlı, 2024, s. 151).

Pan-Türkizm ve Turan İdeali: Türkçülük hareketi, zamanla Pan-Türkizm ve Turan ideale dönüşerek, tüm Türk halklarının birleşmesini savunan bir görüş halini aldı. Bu görüş, sadece Osmanlı topraklarındaki Türkleri değil, aynı zamanda Rusya, Orta Asya ve Çin'deki Türkleri de kapsıyordu. Pan-Türkizm, Türk milletinin sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasi birliğini de savunan bir ideoloji olarak şekillendi (Kıyanç, 2023, s. 157).

İttihat ve Terakki'nin Rolü: İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Türk birliği idealinin savunulmasında önemli bir rol oynadı. Cemiyet, Türk milletinin birliğini savunan politikalar geliştirdi ve bu politikaları uygulamaya koydu (Hanioğlu, 2001, s. 72). Bu dönemde, özellikle Ziya Gökalp gibi isimler, İttihat ve Terakki'nin Türkçülük politikalarını destekledi.

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Dünyası ile İlişkiler (1923–1940)

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, Osmanlı İmparatorluğu ve ardından Türkiye Cumhuriyeti için çalkantılı bir dönemdi. İmparatorluğun çöküşü ve Cumhuriyet'in kuruluşu, yeni bir dış politika anlayışını gerektirdi (Hanioğlu, 2001, s. 72). Türkiye Cumhuriyeti, yalnızca iç kalkınma ve modernleşme hedefleriyle değil, aynı zamanda Türk dünyasıyla ilişkilerini güçlendirmek amacıyla da adımlar atmıştır (İslam Ansiklopedisi, 2025, s. 18).

Sovyetler Birliği ile İlişkiler: Cumhuriyetin ilk yıllarında, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında dostane ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler, özellikle 1921 Moskova Antlaşması ile hukuki bir zemine oturtulmuştur. Antlaşma, iki ülke arasındaki sınırları belirlemiş ve karşılıklı dostane ilişkilerin temelini atmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Türk devrimini desteklemesi, ideolojik bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir (Hanioğlu, 2001, s. 75).

Türk Cumhuriyetleri ile Diplomatik İlişkiler: Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği içinde yer alan Türk topluluklarıyla diplomatik temaslar kurmuş ve kültürel iş birliğini geliştirmiştir (Baykara, 1989, s. 52). Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan gibi bölgelerle yapılan görüşmeler ve anlaşmalar, diplomatik ilişkilerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Kültürel ve Eğitimsel Bağların Güçlendirilmesi: Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk dünyasıyla kültürel ve eğitimsel bağların güçlendirilmesi büyük önem taşımıştır. Türk dili ve kültürünün yayılması amacıyla çeşitli kurumlar kurulmuş, öğrenci değişim programları başlatılmıştır (Hanioğlu, 2001, s. 78). Ayrıca, Türk dünyasından gelen öğrencilere burslar verilerek Türkiye'de eğitim almaları teşvik edilmiştir.

Ekonomik ve Ticari İlişkiler: Türkiye, Türk dünyasıyla ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirmek amacıyla çeşitli anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmalar, karşılıklı ticaretin artırılması, ortak projelerin hayata geçirilmesi ve ekonomik iş birliğinin güçlendirilmesini hedeflemiştir (Baykara, 1989, s. 55). Özellikle Sovyetler Birliği ile yapılan ticaret anlaşmaları, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmıştır.

2.1. Lozan Sonrası Dış Politikada Önceliklerin Değişimi (1923–1938)

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye hem iç politikada hem de dış politikada yeni öncelikler belirlemiştir. Lozan Antlaşması'nın (1923) imzalanması,

Türkiye'nin sınırlarının uluslararası düzeyde tanınmasını sağlamış ve Cumhuriyet'in diplomatik bağımsızlığını pekiştirmiştir (Zürcher, 2004, s. 92). Bu antlaşma sonrasında, Türkiye dış politikada güvenlik, bağımsızlık ve ekonomik kalkınma önceliklerini temel alarak hareket etmeye başlamıştır.

Güvenlik ve Sınırların Pekiştirilmesi: Lozan Antlaşması, Türkiye'nin uluslararası sınırlarını büyük ölçüde kesinleştirmiştir. Bu durum, dış politikada askeri güvenlik ve sınır sorunlarının çözümünü öncelikli hale getirmiştir (Hanioğlu, 2001, s. 83). Cumhuriyet hükümeti, sınır güvenliğini sağlamak için Batı ve Doğu'da diplomatik temasları artırmış, özellikle Yunanistan ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerde istikrara önem vermiştir (Mango, 2002, s. 66).

Komşularla İlişkiler ve Barış Politikası: Cumhuriyetin ilk yıllarında, Lozan sonrası dış politika, barış ve istikrar temeline oturtulmuştur. Türkiye, komşularıyla dostane ilişkiler kurmayı ve savaş ihtimalini azaltmayı öncelik olarak belirlemiştir (Zürcher, 2004, s. 95). Bu kapsamda 1930'larda Balkan Antantı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel iş birliği anlaşmalarının temelleri atılmıştır.

Türk Dünyası ve Pan-Türkizm Etkisi: Lozan sonrası dönemde Türkiye, Türk dünyasıyla ilişkilerini geliştirme eğilimindedir. Bu politika, özellikle Orta Asya'daki Türk halklarıyla kültürel ve ekonomik bağları güçlendirmeyi amaçlamıştır (Baykara, 1989, s. 59). Ancak devlet, Pan-Türkizm ideallerini aşırıya kaçmadan, dikkatle diplomatik önceliklerine uyacak şekilde kullanmıştır (Hanioğlu, 2001, s. 89).

Ekonomik Öncelikler ve Bağımsızlık Politikası: Türkiye, dış politikada ekonomik bağımsızlığı güvence altına almayı hedeflemiştir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Avrupa ülkeleri ve ABD ile yapılan ticari anlaşmalar, Türkiye'nin hem ekonomik kalkınmasını desteklemiş hem de dışa bağımlılığını azaltmayı sağlamıştır (Akalin, 1999, s. 93).

2.2. Enver Paşa ve Orta Asya Bağlantısı

Enver Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde öne çıkan askeri ve siyasi bir lider olarak, özellikle I. Dünya Savaşı sonrası Orta Asya'daki Türk topluluklarıyla bağ kurmayı hedeflemiştir (Zürcher, 2004, s. 121). Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi, Enver Paşa'yı Pan-Türkizm doğrultusunda Orta Asya'ya yönlendirmiştir (Sonyel, 1990, s. 1180).

Orta Asya'ya Gidişi ve Askeri Faaliyetleri: I. Dünya Savaşı'nın ardından, 1920'lerin başında Enver Paşa, Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk ve Müslüman topluluklarıyla temas kurmak üzere Orta Asya'ya gitmiştir (Baykara, 1989, s. 63). Buradaki amacı, Basmacı Hareketi'ni destekleyerek, Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlık mücadelesini güçlendirmektir. Enver Paşa, Buhara ve Semerkand bölgelerinde askeri ve politik faaliyetlerde bulunmuş, yerel direniş gruplarının örgütlenmesine katkıda bulunmuştur.

Pan-Türkizm ve Orta Asya İdeali: Enver Paşa'nın Orta Asya'daki faaliyetleri, Pan-Türkizm idealleriyle doğrudan bağlantılıdır. Enver Paşa, tüm Türk halklarının birleşmesi ve kültürel birliğinin sağlanmasını hedeflemiş, bu bağlamda Orta Asya'daki Türk topluluklarıyla ittifaklar kurmaya çalışmıştır (Hanioğlu, 2001, s. 99). Bu faaliyetler hem Osmanlı mirasının devamını hem de Türk dünyasının siyasi birliğini savunan bir anlayışı yansıtmaktadır (Zürcher, 2004, s. 124).

Ölümü ve Etkileri: Enver Paşa, 1922 yılında Tacikistan'da Basmacı Hareketi sırasında çıkan çatışmada hayatını kaybetmiştir (Baykara, 1989, s. 65). Ölümü, Pan-Türkizm ve Orta Asya'daki bağımsızlık mücadeleleri açısından bir dönüm noktası olmuş, ancak idealleri ve faaliyetleri sonraki yıllarda Türk dünyasıyla ilişkilerin şekillenmesinde etkili olmuştur.

2.3. Atatürk Döneminde Kültürel Düzeyde Türk Dünyası Vurguları (Dil ve Tarih Kurumları)

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, yalnızca siyasi ve ekonomik alanda değil, kültürel ve eğitimsel düzeyde de Türk dünyasıyla ilişkileri güçlendirmeyi hedeflemiştir (Akalin, 1999, s. 12). Bu amaçla, Türk dilinin ve tarihinin araştırılması ve geliştirilmesi için çeşitli kurumlar kurulmuş, kültürel bağı güçlendirecek faaliyetler öncelik kazanmıştır.

Türk Dil Kurumu ve Dil Birliği Çabaları: 1932 yılında kurulan Türk Dil Kurumu (TDK), Atatürk'ün Türk dilini sadeleştirme ve modernleştirme hedeflerinin bir parçası olarak faaliyet göstermiştir (Akalin, 2004, s. 33). TDK, yalnızca Türkiye Türkçesini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda Orta Asya Türk lehçeleri ve kültürel mirası araştırarak, Türk dünyasında dil birliğinin temellerini atmayı amaçlamıştır. TDK aracılığıyla düzenlenen konferanslar, yayınlar ve araştırmalar, Türk dünyasının ortak dil ve kültür temalarının vurgulanmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye'de yetişen akademisyenler ve araştırmacılar, Türk dünyasıyla kültürel bağların güçlendirilmesi için Orta Asya'ya yönelik incelemeler yapmıştır.

Türk Tarih Kurumu ve Tarih Bilinci: 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk milletinin tarih bilincini geliştirmek ve Türk dünyasının ortak tarihini araştırmak amacıyla kurulmuştur. TTK, tarih çalışmalarında Orta Asya ve Anadolu'daki Türk topluluklarının tarihine odaklanmış, böylece kültürel bir birlik vurgusu oluşturmuştur. TTK tarafından yapılan araştırmalar, sadece akademik alanda değil, halk arasında da Türk dünyasının ortak tarihi ve kültürel mirası konusunda farkındalık yaratmıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'nin kültürel diplomasi politikalarına da yansımış ve Türk dünyasıyla bağların güçlendirilmesinde temel rol oynamıştır (Hasdemir ve Elban, 2023, s. 113).

Kültürel Diplomasi ve Türk Dünyası ile İlişkiler: Atatürk döneminde Dil ve Tarih Kurumları, kültürel diplomasi aracılığıyla Türk dünyasına yönelik mesajlar vermiştir. Türkiye, bu kurumlar sayesinde Orta Asya Türk topluluklarına eğitim, dil ve kültür konularında destek sağlamış, böylece Türk birliği ve kültürel yaklaşma hedefini pekiştirmiştir. Kurumların yayınları ve organize ettiği etkinlikler, Türk dünyasının tarih ve dil birliği açısından bir referans noktası hâline gelmiştir. Bu sayede, Türkiye hem kültürel olarak lider bir rol üstlenmiş hem de Pan-Türkizm ideallerine dikkatlice yön veren bir politika izlemiştir (Akalin, 1999, s. 20).

3. Soğuk Savaş Döneminde Fikri Süreklilik

Soğuk Savaş dönemi (1947–1991), Türkiye ve Türk dünyası açısından hem siyasi hem de kültürel açıdan önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk dünyasıyla ilişkilerinde, önceki Pan-Türkizm ve kültürel bağları güçlendirme anlayışı, yeni uluslararası koşullara adapte edilerek fikri bir süreklilik göstermiştir. Soğuk savaş döneminde Türkiye, Batı bloğu ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi içinde, Türk dünyasıyla ilişkilerini hem kültürel hem de diplomatik düzeyde yürütmüştür. Bu süreç, 1920'lerden başlayan Türk dünyası politikalarının ve kültürel yaklaşma çabalarının devamını temsil etmektedir (Özkan, 2025, s. 85).

Fikri Süreklilik ve Pan-Türkizm Etkisi: Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikaları, Soğuk Savaş boyunca Pan-Türkizm fikirlerinden etkilenmiş ancak Sovyetler Birliği karşısında temkinli bir strateji izlenmiştir (Bora, 1998, s. 118). Bu süreçten itibaren ortaya çıkan dil ve tarih çalışmaları, kültürel bağların güçlendirilmesi ve Türk kimliğinin pekiştirilmesi, Soğuk Savaş döneminde de devlet politikasıyla uyumlu bir şekilde sürdürülmüştür.

Eğitim ve Kültürel Diplomasi: Soğuk Savaş yıllarında Türkiye, özellikle Sovyetler Birliği'ndeki Türk topluluklarıyla doğrudan ilişkiler kurmakta zorluk çekmiş olsa da, eğitim

ve kültürel diplomasi yoluyla etkisini sürdürmüştür. Türk dili ve kültürü üzerine yayınlar, öğrenci değişim programları ve konferanslar, fikirlerin sürekliliğini sağlamada önemli araçlar olmuştur. Bu dönemde, Türk dünyasıyla kültürel ve entelektüel bağların güçlendirilmesi, Türkiye'nin hem bölgesel hem de uluslararası konumunu desteklemiştir. Türkiye, bu bağlar aracılığıyla hem ideolojik hem de kültürel olarak bir süreklilik oluşturmuştur (Bora, 1998, s. 124).

Ekonomik ve Siyasi Bağlam: Soğuk Savaş dönemi Türkiye'sinde, Türk dünyasıyla ilişkiler yalnızca kültürel değil, aynı zamanda siyasi ve ekonomik düzeyde de değerlendirilmiştir. Türkiye, Batı blokunun bir üyesi olarak Türk dünyasındaki topluluklara dolaylı destek sağlamış, ekonomik ilişkiler ve kültürel bağlar üzerinden sürekliliği korumuştur.

3.1. SSCB'nin Türk Kimliğinin Bastırılması

Sovyetler Birliği, 1920'lerden itibaren sınırları içinde yer alan Türk ve Müslüman toplumların kültürel ve siyasi özerkliğini sınırlamak amacıyla çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu süreç, Türk kimliğinin bastırılması ve asimilasyon politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Sovyetler, merkezîyetçi ideolojiye uygun olarak etnik kimliklerin öne çıkmasını engellemeye çalışmış ve özellikle eğitim, dil ve kültür alanlarında sıkı kontrol sağlamıştır (Sariahmetoğlu, 2022, s. 190).

Dil ve Kültür Üzerindeki Kontrol: Sovyetler Birliği, Türk toplumlarının kendi dillerini ve kültürel ifadelerini kullanmalarını sınırlamıştır. Özellikle 1930'larda Latin alfabesinin kullanımına sınırlamalar getirilmiş ve Rus dili eğitimi zorunlu hâle getirilmiştir. Bu politika, Türk kimliğinin sistematik olarak eritilmesi ve Sovyet ideolojisiyle uyumlu bir toplumsal yapı oluşturulmasını hedeflemiştir. Eğitim kurumları ve resmi yayınlar, Türk kültür ve tarihine dair çalışmaların sınırlandırıldığı alanlar olmuş, yerine Sovyet tarih anlatısı ve Rus kültürel öğeleri öne çıkarılmıştır (Khazanov, 1995, s. 102).

Siyasi Baskılar ve Toplumsal Denetim: SSCB, Türk toplumları üzerinde siyasi baskılar uygulayarak kimliklerini ifade etmelerini engellemiştir. Müslüman ve Türk liderler, sık sık hapsedilmiş, sürgün edilmiş veya idam edilmiştir. Kolektivizasyon ve tarım politikaları, özellikle Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerde uygulanarak, geleneksel yaşam biçimleri ve yerel kültürel uygulamalar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Medya ve Propaganda Aracılığıyla Asimilasyon: Sovyetler Birliği, medya ve propaganda aracılığıyla Türk kimliğini bastırmayı hedeflemiştir. Okullarda, gazetelerde ve radyo yayınlarında Sovyet ideolojisi ön plana çıkarılmış, Türk kültürel unsurları ise ya silikleştirilmiş ya da resmi anlatıya uygun şekilde yeniden şekillendirilmiştir (Khazanov, 1995, s. 108). Bu dönemde Türk kimliğinin bastırılması, sadece kültürel ve dilsel alanda değil, aynı zamanda toplumsal hafıza ve tarih anlatısı üzerinde de etkili olmuştur. Sovyet eğitim ve kültür politikaları, nesiller boyunca Türk kimliğinin görünürliğini sınırlamıştır.

3.2. Türkiye'de Türk Dünyası Temasının Muhafazakâr Çevrelerde Yaşatılması (Türk Ocakları, Dergiler, Fikir Akımları)

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, Türk dünyasıyla ilişkiler hem devlet politikaları hem de sivil toplum faaliyetleri aracılığıyla sürdürülmüştür. Özellikle muhafazakâr çevreler, Türk dünyası temalarını kültürel ve eğitimsel düzeyde yaşatmada önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Türk Ocakları, dergiler ve çeşitli fikir akımları, kültürel bağların korunması ve geliştirilmesinde aktif araçlar olarak kullanılmıştır (Bora, 1998, s. 134).

Türk Ocakları ve Kültürel Aktiviteler: Türk Ocakları, 1912 yılında kurulmuş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk milliyetçiliğinin ve kültürel birliğin yaygınlaştırılmasında öncü rol oynamıştır. Özellikle muhafazakâr çevrelerde, Türk Ocakları aracılığıyla Türk dünyasına dair konferanslar, seminerler ve yayınlar organize edilmiştir. Bu etkinlikler, Orta

Asya Türk topluluklarıyla kültürel ve tarihsel bağların güçlendirilmesine hizmet etmiştir (Ölçekçi, 2020, s. 667).

Dergiler ve Yayın Faaliyetleri: Muhafazakâr düşünce çevrelerinde, dergiler Türk dünyası temasının yaşatılmasında önemli araçlar olmuştur. Örneğin, *Türk Yurdu*, *Türk Ocağı Dergisi* gibi yayınlar hem fikirsel hem de akademik düzeyde Türk dünyasıyla ilgili makaleler yayımlanmış, okuyucular arasında bilinç oluşturmıştır. Bu yayınlar, dil, tarih ve kültür çalışmalarını destekleyerek muhafazakâr kesimde fikirlerin sürekliliğini sağlamıştır (Erkan, 2016, s. 140).

Fikir Akımları ve İdeolojik Etkiler: Muhafazakâr çevrelerde Türk dünyası temasını canlı tutan fikir akımları, genellikle milliyetçi ve kültürel miras odaklıdır. Bu akımlar, devlet politikalarıyla paralel hareket ederken, aynı zamanda sivil toplum içinde bağımsız bir kültürel alan yaratmıştır. Özellikle Atatürk dönemi sonrası, Pan-Türkizm ve Türkçülük düşünceleri, muhafazakâr çevrelerde kültürel ve entelektüel birikimi sürdürmeye hizmet etmiştir (Bora, 1998, s. 140).

3.3. 1980'lerde Turgut Özal Dönemiyle Yeniden Gündeme Gelen Türk Dünyası İlgisi

1980'lerde Türkiye'de Türk dünyasıyla ilişkiler, Turgut Özal'ın başbakanlığı ve sonrasında cumhurbaşkanlığı döneminde yeniden ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin çözülmeye başlaması ve Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanma süreci, Türkiye'de Türk dünyasına olan ilgiyi artırmıştır (Aras, 2003, s. 87). Özal, ekonomik, kültürel ve diplomatik politikalarıyla Türk dünyasına yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmiştir.

Siyasi ve Diplomatik İnisiyatifler: Turgut Özal, Türk cumhuriyetleriyle diplomatik ilişkiler kurma sürecinde aktif rol oynamış, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. Özellikle 1989'dan itibaren Sovyetler Birliği içindeki Türk topluluklarıyla ilişkiler ve Orta Asya'daki Türk devletleriyle temaslar, Türkiye'nin dış politikasında öncelikli bir gündem maddesi haline gelmiştir (Aras, 2003, s. 92). Özal dönemi, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik "ekonomik diplomasi" ve "kültürel diplomasi" stratejilerinin uygulanmaya başladığı bir dönemdir. Türkiye, enerji, ticaret ve eğitim alanlarında iş birliği projeleri başlatarak Türk dünyasıyla bağları güçlendirmiştir.

Kültürel ve Medya Aktiviteleri: 1980'lerde Türk dünyası ilgisi, kültürel ve medya aracılığıyla da pekiştirilmiştir. Özal hükümeti, Türk dili ve tarihi ile ilgili yayınları desteklemiş, televizyon ve radyo programları aracılığıyla halkın Türk dünyası hakkında bilgilendirilmesini sağlamıştır (Kirişçi, 2001, s. 73). Bu dönemde ayrıca sivil toplum kuruluşları ve Türk dünyasıyla ilgili dernekler, Türkiye'nin diplomatik çabalarını desteklemiş, kültürel etkinlikler ve seminerlerle halkın bilinçlenmesini sağlamıştır. Böylece Türk dünyası teması, devlet politikalarının yanı sıra toplumsal düzeyde de güç kazanmıştır (Aras, 2003, s. 98).

Ekonomik Boyut ve İşbirliği: Turgut Özal dönemi, Türkiye'nin Türk dünyasıyla ekonomik ilişkilerini güçlendirdiği bir dönemdir. Enerji projeleri, ticaret anlaşmaları ve yatırım teşvikleri, Orta Asya cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ekonomik bağların artmasına katkıda bulunmuştur. Ekonomik iş birliği, kültürel ve diplomatik temalarla birleşerek Türk dünyasıyla ilişkilerin çok boyutlu bir şekilde geliştirilmesini sağlamıştır.

4. Bağımsızlık Sonrası Türk Zirveleri ve Kurumsallaşma Süreci (1992-2009)

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Türk Cumhuriyetleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan) ile Türkiye Cumhuriyeti arasında gelişen ilişkiler, 1992-2009 döneminde kurumsal bir çerçeveye oturtulma çabasıyla şekillenmiştir. Bu süreç, temelde, ortak kültürel ve tarihsel bağların siyasi, ekonomik ve hukuki iş birliği zeminine taşınmasını amaçlayan bir "yumuşak güç" diplomasisinden, uluslararası hukuk tarafından tanınan daimî bir örgüte geçişi ifade eder. Bu

kurumsallaşma çabaları, bölgesel ve küresel aktörlerin rekabet alanı olan Avrasya coğrafyasında, Türk Devletleri'nin ortak kimliğini ve siyasi ağırlığını artırma vizyonunun bir parçasıdır (Zaman ve Gündoğdu, 2023, s. 206).

4.1. 1992 Ankara Zirvesi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Arasında Kurumsal Diyalog

Türk Devletleri arasındaki kurumsal iş birliğinin başlangıç noktası, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen İlk Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'dir.

Zirvenin İçeriği ve Stratejik Önemi: Bu ilk zirve, SSCB sonrası dönemde Türk Devletleri'nin bir araya geldiği en yüksek düzeyli siyasi platformdur ve *Ankara Bildirisi* ile sonuçlanmıştır. Bildiride öne çıkan konular şunlardır:

Ekonomik İşbirliği: Ortak yatırım bankası kurulması, gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılması ve serbest ticaret düzeni oluşturulması gibi Turgut Özal'ın öncülük ettiği ekonomik entegrasyon önerileri.

Ulaştırma ve İletişim: Bölgesel kalkınma için hayati önem taşıyan demiryolu, karayolu ve havayolu bağlantılarının iyileştirilmesi ve telekomünikasyon altyapısının geliştirilmesi.

Kültürel ve Eğitsel Yakınlaşma: Ortak dil ve kültürel mirasın korunması amacıyla iş birliği, öğrenci ve akademisyen değişim programlarının başlatılması.

Zirveler, başlangıçta gayri resmi, periyodik istişare toplantıları niteliğinde olsa da 2009'a kadar geçen sürede sürekli bir siyasi diyalog platformu oluşturmuştur. Ancak bu dönemde kurumsal bir daimî sekreteryanın eksikliği, alınan kararların takibi ve uygulanması konusunda bazı zorlukları beraberinde getirmiştir.

4.2. TÜRKSOY, Türk Akademisi ve Parlamenter Asamblesi Gibi Ara Kurumların Oluşumu

Zirveler süreci, siyasi iradeyi destekleyen ve iş birliğini spesifik alanlarda derinleştiren "ara kurumların" oluşmasını teşvik etmiştir. Bu kurumlar, Türk Konseyi'nin kurulmasından önce kurumsallaşmanın alt yapısını oluşturmuştur.

TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı-1993): Türk Devletleri'nin ilk kurumsal yapılarından biri olan TÜRKSOY, kültürel alanın siyasi gerilimlerden daha az etkilendiği gerçeğinden hareketle, ortak kültürel mirası canlandırmak ve tanıtmak misyonunu üstlenmiştir. Türk dünyasının Nevruz kutlamaları, şehirlerinin *Kültür Başkenti* ilan edilmesi gibi faaliyetler ile toplumsal yakınlaşmaya katkı sağlamıştır (Altymyshova ve Omurova, 2025, s. 46).

Uluslararası Türk Akademisi (2010): Temelleri zirveler döneminde atılan Akademi, Türk dili, tarihi, kültürü ve sanatı üzerine ortak bilimsel araştırmaları teşvik ederek entelektüel iş birliği sağlamayı amaçlamıştır. Bu kurumlar, siyasi farklılıklara rağmen "yumuşak güç" diplomasisi aracılığıyla ortak bir *Türk Kimliği* bilincinin pekişmesine hizmet etmiştir (Alyılmaz, 2016, s. 659).

TÜRKPA (Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi-2008): Parlamentolar arası iş birliğini kurumsallaştırma fikri, Kazakistan'ın önerileriyle 2000'lerin başında hız kazanmıştır. 21 Kasım 2008 tarihinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye arasında imzalanan İstanbul Anlaşması ile kurulan TÜRKPA, bu kurumsallaşma sürecindeki en önemli siyasi adımdır. Parlamenterlerin katılımı, kurumsal iş birliğine halk nezdinde daha geniş bir meşruiyet ve denetim mekanizması sağlamıştır. TÜRKPA, hukuki ve siyasi konularda ortak tutum geliştirme çabalarını desteklemiştir (Erdoğan, 2014, s. 9).

4.3. Nahçıvan Anlaşması: Çok Taraflı İşbirliğinin Uluslararası Örgüte Dönüşümü

1992'de başlayan zirveler sürecinin nihai hedefi, 3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan şehrinde düzenlenen zirvede gerçekleşmiştir. Nahçıvan Anlaşması, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından imzalanarak, Türk Dili Konuşan Ülkeler

İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi)'nin (bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı) kurulmasını sağlamıştır. Bu anlaşma ile birlikte, zirveler süreci ilk defa uluslararası hukuka dayanan, daimî bir sekreteryaya sahip ve uluslararası bir örgüt çatısı altında resmileşmiştir. Özbekistan ve Türkmenistan'ın bu aşamada kurucu üye olmaması (gözlemci statüsünde kalması), entegrasyon sürecinin hızını ve kapsamını etkileyen, iç ve dış dinamiklerden kaynaklanan farklı siyasi önceliklerin varlığını göstermiştir (Özarslan, 2025, s. 265).

Nahçıvan Anlaşması'nın Hukuki ve Siyasi Önemi: Nahçıvan Anlaşması'nın en kritik yönü, kurumsal sürekliliği garanti altına alan bir Sekreteryaya kurulmasıdır. Bu, daha önceki zirvelerde alınan kararların takibindeki zafiyetleri giderme yolunda atılmış hayati bir adımdır. Anlaşma ile Konsey'in temel organları (Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallılar Konseyi ve Sekreteryaya) belirlenmiş, Türk Devletleri arasındaki iş birliğinin kurumsal ve kalıcı bir yapıya oturtulduğu teyit edilmiştir. Böylece, bölgedeki jeopolitik rekabete karşı Türk Devletleri'nin ortak bir dış politika ve ekonomik entegrasyon mekanizması oluşturma vizyonu somut bir yapıya kavuşmuştur (Özarslan, 2025, s. 267).

5. Türk Devletleri Teşkilatı: Kurumsal Yapı, Amaçlar ve Stratejik Vizyon

Bu bölümde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal yapısı ve gelişimi betimsel bulgular çerçevesinde ele alınmaktadır. Türk Dili Konuşan Ülkeler arasındaki iş birliği süreci, 2009 Nahçıvan Anlaşması ile kurulan Türk Konseyi aracılığıyla kurumsallaşmasını tamamlamış ve 2021 yılında gerçekleştirilen İstanbul Zirvesi ile Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını alarak yeni bir stratejik boyuta ulaşmıştır. TDT, bağımsız Türk Devletleri arasında kapsayıcı iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan, uluslararası hukuka dayalı bir hükümetler arası kuruluştur (Gök, 2024, s. 67).

Kuruluş ve Kurumsal Dönüşüm: TDT'nin kökeni, 1992 yılında başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri sürecine dayanmaktadır. Kurumsallaşmanın hukuki temeli ise 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile atılmıştır.

Dönem	Kurumsal İsim	Önemli Gelişme
2009-2021	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi)	Nahçıvan Anlaşması ile kuruldu. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye kurucu üyeleridir. Özbekistan 2019'da tam üye oldu.
2021-Günümüz	Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)	8. İstanbul Zirvesi'nde alınan kararlar ile isim ve kurumsal yapı değişikliğine gidildi. Türkmenistan gözlemci statüsü kazandı.

Tablo 1

Bu dönüşüm, Teşkilatın bölgesel bir platform olmaktan çıkarak, uluslararası arenada daha güçlü ve kapsamlı bir aktör olma vizyonunu yansıtmaktadır. TDT, Nahçıvan Anlaşması ve İstanbul Bildirisi'nde belirtildiği üzere, uluslararası hukukun evrensel ilkelerine ve Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'na bağlı kalarak faaliyetlerini yürütmektedir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2025, s. 5).

Teşkilatın Temel Amaç ve Görevleri: TDT'nin temel amacı, üye devletler arasında çok boyutlu iş birliğini teşvik etmek ve Türk dünyasının ortak çıkarlarını ilerletmektir. Nahçıvan Anlaşması'nda belirlenen ve sonraki zirvelerde genişletilen başlıca amaçlar şunlardır (Ticaret Bakanlığı, 2022, s. 21):

- Siyasi ve Güvenlik İşbirliği: Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, bölge ve bölge dışında barışın korunması. Dış politika konularında ortak veya eş güdümlü tutumların benimsenmesi; uluslararası terörizm, ayrılıkçılık ve sınır aşan suçlarla mücadele.
- Ekonomik Entegrasyon: Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması, kapsamlı ve dengeli ekonomik büyümenin sağlanması. Bu bağlamda, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması gibi projelerle mali entegrasyon hedeflenmektedir.
- Sosyal ve Kültürel Gelişim: Bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, kültür ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi. TÜRKSOY, Türk Akademisi gibi kuruluşlar aracılığıyla ortak kültürel kimliğin güçlendirilmesi.
- Hukuki ve İnsani Alanlar: Hukukun üstünlüğünün ve iyi yönetimin sağlanması ile insan haklarının korunması konularının tartışılması.

TDT'nin Kurumsal Yapısı ve Organları: TDT, kararların alınması, politika belirlenmesi ve idari işlerin yürütülmesi için hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bu yapı, iş birliğinin sürekliliğini ve etkinliğini sağlamayı amaçlar.

Organ	Görev ve Yetkileri	Merkezi
Devlet Başkanları Konseyi	Teşkilatın en üst karar alma organıdır. Stratejik yönelimleri ve öncelikleri belirler. Yılda bir kez toplanır ve Dönem Başkanlığı'nı yürütür.	Dönem Başkanı Üye Ülke
Dışişleri Bakanları Konseyi	Devlet Başkanları Konseyi kararlarını hazırlar ve uygular. Dış ilişkilerde koordinasyonu sağlar.	Üye Ülkeler
Aksakallar Konseyi	Üye ülkelerin deneyimli ve saygın şahsiyetlerinden oluşur. Teşkilat çalışmalarına fikir ve istişare desteği sağlar.	Üye Ülkeler
Kıdemli Memurlar Komitesi	Dışişleri Bakanları Konseyi'ne hazırlık yapan ve kararların uygulanmasını koordine eden teknik organdır.	Üye Ülkeler
Sekretarya	Teşkilatın idari işlerini yürütür, faaliyetleri koordine eder ve destekler. Teşkilatın günlük operasyonel merkezidir.	İstanbul, Türkiye

Tablo 2

Ayrıca Teşkilat; TÜRKPA (Parlamentar Asamblesi), TÜRKSOY (Kültür Teşkilatı) ve Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) gibi ilgili kuruluşlar aracılığıyla farklı alanlarda derinlemesine iş birliğini sağlamaktadır.

Stratejik Vizyon: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi: TDT'nin stratejik hedefi, sadece mevcut iş birliğini sürdürmek değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel bir aktör olarak etkisini artırmaktır. Bu vizyon, 2021 yılında kabul edilen "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi" ile resmileştirilmiştir. Bu belge, ekonomi, ulaştırma, enerji, güvenlik ve kültür gibi kritik alanlarda 2040 yılına kadar ulaşılması gereken somut hedefleri ve entegrasyon düzeyini belirlemektedir. Özellikle Hazar geçişli Orta Koridor'un geliştirilmesi, bölgesel ticaretin kolaylaştırılması ve ortak enerji güvenliğinin sağlanması, TDT'nin jeopolitik önemini artıran temel stratejik önceliklerdir. Bu vizyon, Teşkilat'ın bir "Türk Entegrasyonu Modeli" oluşturma yolunda kararlı olduğunu göstermektedir (Gök, 2024, s. 68).

5.1. Tarihsel Fikir Mirasıyla İlişkisi: "Tek Millet, Çok Devlet" Anlayışı

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) çatısı altında yürütülen iş birliği ve kurumsallaşma çabalarının ideolojik ve felsefi temelini, Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey tarafından popülerleştirilen ve Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika söylemine de yerleşen "Tek Millet, Çok Devlet" anlayışı oluşturmaktadır. Bu slogan, TDT'nin varlık sebebini açıklayan ve üye devletler arasındaki ilişkinin sıradan bir devletler arası iş birliğinden öte, özel bir kardeşlik ve akrabalık bağı taşıdığını vurgulayan merkezi bir paradigmadır.

"Tek Millet, Çok Devlet" Felsefesinin Kökeni ve Tanımı: Bu felsefe, Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından, ortak tarih, dil, kültür ve etnik köken temelli bir siyasi ve kültürel birliği ifade etmek üzere ortaya çıkmıştır.

Tarihsel Köken: Kavram, esasen, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve erken Cumhuriyet döneminde gelişen Türkçülük/Turancılık akımlarının, günümüz uluslararası sistemi ve devlet egemenliği ilkeleri bağlamına adapte edilmiş modern bir yorumudur. Amacı, eski ideolojilerin ütöpik veya yayılmacı algılanan yönlerinden sıyrılarak, egemenliklere saygılı, ancak dayanışmaya dayalı bir iş birliği modeli sunmaktır.

Modern Anlamı: Bu anlayışa göre Türk Devletleri, ayrı ve bağımsız uluslararası hukuk özneleri olmalarına rağmen (çok devlet), ortak bir etnik, dilsel ve kültürel kökenden gelmeleri nedeniyle tek bir "millet" in parçaları olarak kabul edilirler. Bu, TDT'nin kuruluş amacının sadece ekonomik veya güvenlik odaklı bir pakt olmanın ötesinde, kültürel ve kimlik temelli bir birlik olduğunu göstermektedir.

Sloganın TDT'nin Kurumsallaşmasına Etkileri: "Tek Millet, Çok Devlet" felsefesi, TDT'nin kurumsal yapısına ve işleyişine çeşitli şekillerde yansımıştır:

Karar Alma Mekanizması: Teşkilat, genellikle uluslararası örgütlerde görülen çoğunlukla karar alma prensibi yerine, oydaşma (konsensüs) ilkesiyle çalışır. Bu, tüm üye devletlerin "aile" içinde eşit olarak kabul edildiğini ve ortak bir iradenin (tek milletin iradesi) öne çıkarıldığını sembolize eder.

Organ İsimleri: Teşkilatın kurumsal organlarının isimlendirilmesinde dahi bu özel ilişki vurgulanır. Örneğin, danışma organı olarak "Aksakallar Konseyi"nin bulunması, modern diplomasi dilinden ziyade, Türk kültüründeki "aile büyüklerine saygı ve istişare" geleneğini yansıtmaktadır.

Kapsayıcılık: TDT, sadece kurucu üyeleri değil, aynı zamanda gözlemci statüsündeki Türkmenistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi diğer Türk devlet ve topluluklarını da kucaklamayı hedeflemektedir. Bu, sloganla ifade edilen "millet" kavramının coğrafi sınırların ötesinde bir kültürel alanı kapsama arayışının bir sonucudur.

Jeopolitik ve Kimliksel Rolü: "Tek Millet, Çok Devlet" anlayışı, TDT'yi geleneksel bölgesel örgütlerden (Örn: AB, ECOWAS) ayıran güçlü bir kimliksel bağ oluşturur. Bu, Türk Devletleri'nin uluslararası sistemdeki görünürlüğünü artırırken, Avrasya coğrafyasında jeopolitik bir birlik olarak algılanmalarını da sağlar.

Dış Algı: Batı ve Rusya gibi dış aktörler, TDT'yi yalnızca ekonomik bir blok olarak değil, aynı zamanda ortak bir etnik ve kültürel kimlikten güç alan potansiyel bir stratejik blok olarak değerlendirmektedirler. Bu durum, Teşkilatın gelecekteki siyasi ve güvenlik iş birliği potansiyelini artırmaktadır.

İç Dayanışma: Bu slogan, üye devletlerin zor zamanlarda birbirlerine destek olma iradesini pekiştiren güçlü bir motivasyon kaynağıdır. (Örn: Karabağ, deprem yardımları). Kurumsallaşmanın hukuki çerçevesinin ötesinde, duygusal ve tarihsel bir dayanışma zemini sunar.

5.2. 2020 Karabağ Zaferi Sonrası Güçlenen Dayanışma Söylemleri

Bu bölümde sunulan değerlendirmeler, önceki bölümlerde ortaya konulan bulguların teorik çerçeve ve güncel literatür ışığında analitik olarak tartışılmasını amaçlamaktadır. Türk

Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) kurumsallaşma sürecinde, 2020 yılında Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nda elde ettiği zafer, bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu zafer, Teşkilat içindeki dayanışma söylemini sadece kültürel ve ekonomik bir iş birliği temelli olmaktan çıkarıp, güvenlik ve stratejik iş birliği zeminine taşıyan en güçlü katalizör olmuştur. Karabağ Zaferi, "Tek Millet, Çok Devlet" felsefesinin pratik bir sınaması olmuş ve Teşkilat üyelerinin bu kritik dönemde Azerbaycan'a verdiği destek, iş birliğinin gelecekteki derinliğine dair güçlü sinyaller vermiştir. Bu gelişme, İnşacı kuramın öngördüğü ortak kimlik ve söylem inşasının, Neofonksiyonalist yaklaşımdaki "sıçrama etkisi" ile güvenlik ve stratejik iş birliği alanına taşındığını göstermektedir (Yolcu vd., 2025, s. 70).

Savaş Sürecinde Türkiye'nin Rolü ve Teşkilatın Tepkisi: Savaş sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a verdiği diplomatik, askeri ve teknik destek (eğitim ve teknolojik istihbarat desteği dahil), bölgesel dengeleri Azerbaycan lehine değiştirmiştir. Türkiye'nin bu net duruşu, TDT çerçevesindeki dayanışma anlayışının en somut örneği olarak öne çıkmıştır. Diğer Türk Devletleri, savaş süresince Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne olan desteklerini çeşitli platformlarda beyan etmişlerdir. Türk Konseyi (o dönemdeki adıyla), Genel Sekreteri aracılığıyla yaptığı açıklamalarda, uluslararası hukukun norm ve ilkelerine bağlılığı teyit ederek, Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü temelinde çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu tepki, Teşkilatın dış politika konularında ortak bir tutum benimseme amacının pratikteki ilk önemli sınavı olarak kabul edilmiştir.

Zaferin Kurumsal ve İdeolojik Sonuçları: Karabağ Zaferi'nin ardından gelen dönem, TDT'nin kurumsal yapısını ve söylemlerini doğrudan etkilemiştir:

a) *Şuşa Beyannamesi ve Zengezur Koridoru Odaklı Strateji:* Zafer sonrası süreçte Türkiye ve Azerbaycan, 2021 yılında imzalanan Şuşa Beyannamesi ile ilişkilerini en üst düzeyde ittifak seviyesine taşımıştır. Bu beyanname, TDT çerçevesindeki iş birliğini askeri, siber güvenlik ve medya gibi yeni alanlara taşımıştır. Ayrıca, zaferin en önemli jeopolitik sonucu, Zengezur Koridoru'nun hayata geçirilmesi hedefidir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Zengezur'un geçmişte Türk dünyasını coğrafi olarak böldüğünü ve artık Türk dünyasının birleştiricisi rolünü üstleneceğini belirtmiştir. Bu söylem, TDT'nin temel amaçları arasında yer alan *ulaştırma ve lojistik iş birliğini* somut bir jeopolitik hedefe dönüştürmüştür; Orta Asya-Hazar-Kafkasya-Türkiye hattını canlandırarak TDT üyesi ülkeleri küresel ticaret güzergahında merkezi aktörler yapma vizyonunu güçlendirmiştir (Gök, 2022, s. 134).

b) *Teşkilatın Uluslararası Görünürlüğünün Artması:* Karabağ Zaferi'nin yarattığı psikolojik üstünlük ve bölgesel dönüşüm, TDT'nin uluslararası arenadaki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmıştır. KKTC Gözlemci Üyeliği: Semerkant Zirvesi'nde (2022) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, Karabağ Zaferi ile güçlenen dayanışma ruhunun bir uzantısı olarak görülmektedir. Bu karar, "Tek Millet, Çok Devlet" felsefesinin, siyasi tanınma sorunları yaşayan diğer Türk topluluklarına da yayılan bir kapsayıcılığa sahip olduğunu göstermiştir. Yeniden İnşa Desteği: Teşkilat üyesi ülkeler (Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan), Azerbaycan'ın işgalden kurtardığı topraklarda (Örn: Füzuli ve Ağdam) okul inşa etme taahhüdünde bulunarak, kültürel ve insani dayanışmayı somut yatırımlarla pekiştirmişlerdir. Bu eylemler, ortak çıkarlar doğrultusunda iş birliği yapma iradesinin somut göstergeleridir (Sputnik Türkiye, 2024; TRT Avaz, 2024).

Stratejik İşbirliğine Geçiş: Karabağ Zaferi sonrası dönem, TDT'nin tarihsel fikir mirası olan "Tek Millet, Çok Devlet" anlayışını, pasif bir kültürel bağ olmaktan çıkarıp, aktif bir stratejik iş birliği mekanizması haline getirmiştir. Teşkilat, bu süreçle birlikte, Kafkasya'daki jeopolitik dönüşümün temel destekçisi ve yararlanıcısı konumuna yükselerek, bölgesel ve küresel siyasetteki ağırlığını artırma yönünde güçlü bir eğilim ortaya çıkarmıştır.

5.3. Ortak Tarih, Kültür, Kimlik ve Eğitim Politikalarının Geliştirilmesi

Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) uzun soluklu entegrasyon hedefi, yalnızca siyasi ve ekonomik iş birliğiyle sınırlı değildir; aynı zamanda ortak kültürel bir kimlik inşasını ve gelecek nesillerin ortak bir bilinçle yetiştirilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu "yumuşak güç" alanları, TDT'nin temelini oluşturan "Tek Millet" bilincini güçlendirmenin anahtarıdır. TDT, bu hedeflere ulaşmak için TÜRKSOY ve Türk Akademisi gibi ilgili kuruluşlar aracılığıyla kapsamlı politikalar geliştirmektedir.

Ortak Kültür ve Kimlik Politikaları: Kültürel iş birliği, TDT'nin temellerinin atıldığı ilk yıllardan beri en güçlü iş birliği alanıdır. Bu alandaki çalışmalar, ortak mirası canlandırmayı ve modern Türk kimliğini güçlendirmeyi hedefler.

TÜRKSOY'un Rolü: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), ortak Türk kültür ve sanatını uluslararası düzeyde tanıtmak ve yaşatmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Türk dünyasındaki şehirlerin "Kültür Başkenti" ilan edilmesi, Nevruz kutlamalarının ortak organize edilmesi ve sanatçı buluşmaları gibi etkinlikler, kültürel etkileşimi artırmaktadır.

Ortak Tarih ve Edebiyatın Geliştirilmesi: TDT, ortak tarih kitaplarının yazılması ve edebiyat eserlerinin çevrilerek tüm üye ülkelerde okutulması yönünde çalışmalar yürütmektedir. Bu çabalar, genç nesillerin ortak köklere sahip olma bilincini güçlendirerek, "Tek Millet" kimliğinin pekişmesini sağlamaktadır.

Manevi Değerlerin Vurgulanması: Özellikle Ahmet Yesevi gibi ortak manevi şahsiyetlerin anılması, kültürel bağların dini ve felsefi düzlemde de güçlenmesine katkıda bulunur. Bu durum, yalnızca siyasi değil, aynı zamanda etik ve manevi bir dayanışma zemini oluşturur.

Eğitim ve Dil Politikalarında Entegrasyon: Eğitim alanındaki iş birliği, TDT'nin uzun vadeli stratejik vizyonu olan "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi"nin kritik bir ayağını oluşturur. Ortak dil ve eğitim politikaları hem bilimsel iş birliğini derinleştirmeyi hem de kültürel entegrasyonu hızlandırmayı amaçlar.

Türk Akademisi: Astana merkezli Türk Akademisi, bilimsel araştırmaları koordine ederek ve ortak eğitim standartlarının geliştirilmesi konusunda çalışmalar yaparak bu alandaki öncü kurumu teşkil etmektedir.

Ortak Alfabe ve Terimler Sorunu: Türk dili konuşan ülkeler arasında ortak bir dil ve alfabe kullanımı oluşturmak (Latin Alfabesi temelinde) zirvelerde belirlenen ana hedeflerden biri olmuştur. Dil birliği, ticaret, medya ve bilimsel yayınlarda iletişimi kolaylaştırmanın yanı sıra, ortak kültürel alana erişimi de artırmaktadır.

Öğrenci ve Akademisyen Değişim Programları: Üye ülkeler arasındaki üniversiteler ve araştırma kurumları arasında öğrenci ve akademisyen değişiminin teşvik edilmesi, farklı Türk lehçeleri ve kültürleri arasında empatiyi ve karşılıklı tanımayı artırmaktadır. Bu programlar, geleceğin ortak lider kadrolarının yetiştirilmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

Medya ve Kitle İletişim Alanında İşbirliği: Modern çağda ortak kimlik inşası, medyada ve iletişim teknolojilerinde kurumsal iş birliğini zorunlu kılmaktadır. TDT, bu alanda etkileşimi artırarak, üye ülkelerin iç kamuoylarında ortak bir bilinç oluşturmayı hedefler.

Ortak Medya Platformları: TDT'nin kuruluş amaçları arasında, kitle iletişim araçları arasındaki etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi yer almaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022, s. 26). Bu sayede, üye devletler hakkındaki bilgilerin birinci elden ve ortak bir bakış açısıyla diğer Türk devletlerinin kamuoyuna aktarılması amaçlanır.

Dezenformasyonla Mücadele: Özellikle 2020 Karabağ Savaşı sonrası dönemde, ortak medya ve enformasyon politikalarının geliştirilmesi, TDT'nin ortak çıkarlarını korumak ve dezenformasyonla mücadele etmek açısından hayati önem taşımıştır. Bu kültürel ve eğitimsel entegrasyon çabaları, TDT'nin "Tek Millet" felsefesini destekleyen ve Teşkilat'ın gelecekteki siyasi ve ekonomik iş birliğini güçlendirecek temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye'nin Türk dünyasıyla ilişkilerinin tarihsel süreçten günümüze uzanan gelişimini, kurumsallaşma sürecini ve stratejik vizyonunu kapsamlı bir şekilde analiz etmiştir. Soğuk Savaş dönemi, Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik kültürel ve diplomatik politikalarının, Pan-Türkizm etkisiyle şekillendiği ve Sovyetler Birliği'nin baskıcı politikalarına rağmen fikirsel bir süreklilik sağladığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde dil, kültür ve eğitim alanındaki çalışmalar, Türkiye'nin Türk toplulukları üzerindeki etkisini yumuşak güç unsurlarıyla sürdürmesine imkân tanımıştır. Turgut Özal dönemi ise, Sovyetler Birliği'nin çözülmeye başlaması ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık kazanmasıyla birlikte ekonomik diplomasi ve kültürel iş birliği stratejilerinin etkin biçimde uygulanmasına sahne olmuştur. Bu dönemde Türkiye, enerji, ticaret ve eğitim alanlarında somut iş birliği projeleri başlatarak, Türk dünyasıyla ilişkilerini çok boyutlu bir çerçeveye taşımıştır.

1992 Ankara Zirvesi ile başlayan kurumsallaşma süreci, TÜRKSOY, Türk Akademisi ve TÜRKPA gibi ara kurumların kurulmasıyla derinleşmiş, 2009 Nahçıvan Anlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin oluşturulmasıyla uluslararası hukuka dayalı kalıcı bir yapıya kavuşmuştur. 2021'deki İstanbul Zirvesi ile Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) dönüşen bu süreç, "Tek Millet, Çok Devlet" anlayışıyla üye devletler arasındaki eşitliği ve ortak stratejik iradeyi güçlendirmiştir.

2020 Karabağ Zaferi, TDT içindeki dayanışma ve güvenlik odaklı iş birliğini pekiştirerek, Teşkilat'ın stratejik ve jeopolitik rolünü artırmıştır. Bu dönemde üye devletlerin Azerbaycan'a verdiği diplomatik, askeri ve teknik destek, TDT'nin sadece kültürel ve ekonomik iş birliği platformu olmanın ötesine geçtiğini göstermiştir. Eğitim, medya, ortak dil ve kültür politikaları, TDT'nin uzun vadeli vizyonu olan "Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi" doğrultusunda, Türk kimliğinin güçlendirilmesi ve gelecek nesillerin ortak bir bilinçle yetiştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerinin tarihsel birikimi, kurumsal yapılanma, stratejik diplomasi ve kültürel iş birliği unsurlarıyla birleşerek, TDT'yi sadece bir bölgesel iş birliği platformu değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi dayanışmayı temel alan güçlü bir uluslararası aktör hâline getirmiştir. Bu çalışma, söz konusu sürecin akademik literatüre sistematik katkı sağlamasının yanı sıra, Türk dünyası politikalarının tarihsel ve güncel boyutlarının anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Ayrıca, TDT'nin gelecekteki entegrasyon ve dayanışma potansiyelinin değerlendirilmesi için önemli bir referans noktası sunmaktadır.

Kaynakça

- Akçura, Y. (1904). *Üç tarz-ı siyaset*. Ötüken Yayınları.
- Akalın, G. (1999). *Türk düşünce ve siyasi hayatında Ahmet Ağaoğlu* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Akalın, Ş. H. (2004). Atatürk'ün dil politikası. *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, 1(1), 28-32.
- Alyılmaz, C. (2016). Uluslararası Türk Akademisi ve Altay Cumhuriyeti'ndeki eski Türk yazıtları albümü adlı eser üzerine. *Journal of Turkish Research Institute*, (56), 657-690. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1585>
- Altymyshova, Z., ve Omurova, C. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihi gelişimi ve gelecek vizyonu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12 (Türk Devletleri Teşkilatı Özel Sayısı), 41-64. <https://doi.org/10.16985/mtad.1624391>
- Aras, B. (2003). *Türkiye ve Orta Asya: Yeni dış politika arayışları*. QMatris Yayınları.
- Baykara, T. (1989). *Zeki Velidi Togan*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bora, T. (1998). *Türk sağıının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık*. Birikim Yayınları.

- Can, G. (2018). Osmanlıcılık düşüncesi ve *Üç Tarz-ı Siyaset*'te Osmanlıcılık. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 12-20.
- Erdoğan, H. (2014). Türk dili konuşan ülkeler parlamenter asamblesinin (TÜRKPA) uluslararası hukuki kişiliği. *Yasama Dergisi*, (27), 5-30.
- Erkan, Ü. (2016). Türk Yurdu dergisinde milliyetçiliğin analizi (1911-1931). *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (13), 132-144.
- Gahramanlı, N. (2024). Hüseyinzade Ali Bey ve Ziya Gökalp'in kültürel alandaki Türkçülük düşünceleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ziya Gökalp Özel Sayısı, 146-155.
- Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ zaferinin yarattığı fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (Ağustos), 109-145. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjt.1093710>
- Gök, M. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde yürütülen Türk dünyasının entegrasyon sürecinin Ernest B. Haas'ın spill-over yaklaşımı bağlamında değerlendirilmesi. *Anadolu Strateji Dergisi*, 6(2), 63-77.
- Gökalp, Z. (1923). *Türkçülüğün esasları*. Matbuat ve İstihbarat Matbaası.
- Gündoğdu, Ş. (2022). İkinci Meşrutiyet döneminde İslamcılığın Türkçülük eleştirisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 33-45. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1118900>
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). *Preparation for a revolution: The Young Turks, 1902-1908*. Oxford University Press.
- Hasdemir, İ., ve Elban, M. (2023). Tarih bilinci, kimlik ve tarih eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 107-124. <https://doi.org/10.48066/kusob.1286576>
- İslam Ansiklopedisi. (2025). Türk birliği. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kafadar, C. (1995). *Between two worlds: The construction of the Ottoman state*. University of California Press.
- Khazanov, A. (1995). *After the USSR: Ethnicity, nationalism and politics in the Commonwealth of Independent States*. University of Wisconsin Press.
- Kirişçi, K. (2001). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state. *New Perspectives on Turkey*, 24(2), 29-57.
- Kıyanç, S. (2023). Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerinde kriz: Panturanizm. *History Studies*, 15 (Cumhuriyetin 100. Yılı Özel Sayısı), 155-174.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (Çev. M. Kıratlı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mango, A. (2002). *Atatürk*. John Murray.
- Ölçekçi, H. (2020). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Ocağı'nın Ankara'daki faaliyetleri ve kapatılması meselesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2(4), 664-690.
- Özarslan, B. B. (2025). Bir kurucu antlaşma örneği olarak Nahçıvan Antlaşması'nın değerlendirilmesi. *Adalet Dergisi*, (75), 263-291. <https://doi.org/10.57083/adaletdergisi.1799413>
- Özdemir, C. (2024). Erken Cumhuriyet döneminde liberal bir portre: Ahmet Ağaoğlu. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 16(30), 138-152. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1439618>
- Özkan, C. (2025). Türk-Yunan diplomasi savaşı: Soğuk Savaş döneminde (1947-1991) Ege'de siyasi nüfuz tartışmaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12(6), 85-109.
- Sannav, S. C. (2022). Gaspıralı İsmail Bey'in (1851-1914) yazılarında eğitim ve kültür temelli faaliyetlerin yeri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(24), 235-250. <https://doi.org/10.33207/trkede.1103139>

- Sariahmetoğlu, N. (2022). Prof. Dr. Nadir Devlet'in tarihçiliğinde Türk dünyası ve Tatarlar. *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 185-206.
- Sonyel, S. R. (1990). Enver Paşa ve Orta Asya'da baş gösteren "Basmacı" akımı. *Belleten*, 54(211), 1179-1208. <https://doi.org/10.37879/belleten.1990.1179>
- Sputnik Türkiye. (2024). KKTC, Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edildi. 12 Mart 2024.
- Ticaret Bakanlığı. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı işbirliği raporu*. T.C. Ticaret Bakanlığı Yayınları.
- TRT Avaz. (2024). Azerbaycan yeniden inşa projeleri ve TDT dayanışması. 5 Nisan 2024.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2025). *Kurumsal yapı ve vizyon belgesi*. TDT Yayınları.
- Türkman, S. (2010). Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp. *Atatürk Dergisi*, 3(4), 135-161.
- Yolcu, T., Söker, H., ve Akpınar, Ç. (2025). Uluslararası Kuruluşların İkinci Karabağ Savaşına Yönelik Söylemleri: NATO, BM, AGİT. *Küllüye*, 6(1), 61-83. <https://doi.org/10.48139/aybuküllüye.1595099>
- Zaman, E., ve Gündoğdu, S. (2023). Bağımsızlıkları sonrası Orta Asya devletleriyle Türkiye'nin ilişkilerinde Rusya etkisi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(1), 203-215. <https://doi.org/10.33712/mana.1255198>
- Zürcher, E. J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları.

Extended Summary

This study provides a comprehensive analysis of Turkey's relations with the Turkic world across historical, cultural, political, economic, and diplomatic dimensions. Relations with the Turkic world have evolved through varying strategic and ideological approaches from the Cold War era to the present, emerging as a critical policy area influencing Turkey's regional and international position. The Cold War period (1947–1991) was particularly significant for Turkey, as it sought to balance between the West and the Soviet Union while maintaining engagement with the Turkic world. During this period, Turkey carefully pursued its Pan-Turkist and Turkism-based cultural policies, initiated in the 1920s, emphasizing cultural diplomacy and educational initiatives to maintain intellectual continuity despite Soviet suppression. Publications, student exchange programs, conferences, and academic studies on Turkic language and culture served as key instruments of Turkey's soft power strategy toward the Turkic world.

The Soviet Union implemented systematic assimilation policies that limited the cultural and political autonomy of Turkic and Muslim communities within its borders. Measures such as restricting the Latin alphabet in the 1930s, mandating Russian in education, and reshaping local cultural content within the framework of Soviet ideology sought to diminish the visibility of Turkic identity. These conditions necessitated a more strategic and diplomatic approach by Turkey to preserve cultural and intellectual continuity in its relations with the Turkic world.

Since the establishment of the Republic, engagement with the Turkic world extended beyond state policy, maintained also through civil society and conservative circles. Organizations and publications such as the Turkish Hearths, *Türk Yurdu*, and *Türk Ocağı Journal* contributed to the preservation of Turkic themes in intellectual and academic discourse, safeguarding the continuity of Turkish identity and shared heritage. Pan-Turkist and Turkist ideas were preserved in conservative circles as a cultural legacy, parallel to state policies yet forming an independent intellectual sphere. This duality ensured continuity at both state and societal levels.

During the 1980s, the Turgut Özal era revitalized Turkey's relations with the Turkic world. The dissolution of the Soviet Union and the emergence of independent Central Asian republics enabled Turkey to actively engage through economic, diplomatic, and cultural projects. Özal's policies integrated energy, trade, education, and cultural diplomacy into a cohesive strategy, deepening multi-dimensional ties with the Turkic world. As a Western bloc member, Turkey provided indirect support to these republics, expanding its regional influence via economic and cultural channels.

The 1992 Ankara Summit initiated the process of the Turkic-Speaking States Presidential Summits, laying the groundwork for institutional cooperation. Key agenda items included economic integration, transport and communication infrastructure development, and joint cultural and educational policies. This process facilitated the establishment of intermediary institutions such as TÜRKSÖY, the International Turkic Academy, and TÜRKPAA, which enhanced both cultural and political collaboration. The 2009 Nakhchivan Agreement created the Cooperation Council of Turkic Speaking States, which was further institutionalized in 2021 as the Organization of Turkic States (OTS), establishing a permanent structure under international law. The OTS's ideological foundation is the "One Nation, Multiple States" principle, enabling strategic cooperation through shared history, language, and cultural bonds while preserving member states' independence and sovereignty.

The 2020 Karabakh Victory marked a pivotal moment, strengthening OTS's solidarity and security-focused cooperation. Turkey's diplomatic, military, and technical support to Azerbaijan demonstrated that OTS is not solely a cultural or economic platform but also an effective actor in strategic and security collaboration. Initiatives such as the Shusha Declaration and the Zangezur Corridor concretized OTS's vision for transportation, logistics, and regional integration, exemplifying the practical implementation of the "One Nation, Multiple States" philosophy.

OTS's long-term objectives extend beyond economic or security cooperation, prioritizing the reinforcement of a shared cultural identity, harmonization of educational policies, language unity, and academic collaboration. Cultural events organized by TÜRKSOY, joint history and literature projects, and commemorations of spiritual figures like Ahmet Yesevi strengthen cultural ties and a collective identity. Scientific research and joint educational programs conducted by the International Turkic Academy enable the development of a new generation of leaders with a common vision. Standardization of alphabets and terminology, media collaboration, and anti-disinformation strategies represent the practical dimension of OTS's cultural and educational integration efforts.

The 2040 Vision Document outlines concrete targets in economic, transportation, energy, security, and cultural fields, aiming to transform OTS from a regional actor into a prominent player in the international system. It strengthens economic and cultural integration among Turkic states in Eurasia while ensuring continuity in joint policy and cooperation mechanisms on the global stage.

In conclusion, Turkey's relations with the Turkic world have been reinforced through historical experience, cultural diplomacy, institutionalization, and strategic cooperation. The Organization of Turkic States has become an effective platform both culturally and politically, providing the academic literature with a holistic perspective on Turkey-Turkic World relations and offering a robust foundation for future integration, solidarity, and strategic collaboration within the Turkic world.